

บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชน (โครงการพัฒนาชนบทแควระบบ - สียัก)

๑. ภูมิหลังความเป็นมาของโครงการพัฒนาชนบทแควระบบ - สียัก

ก. การเข้าสู่ชุมชนของนักพัฒนา

ในปี พ.ศ. ๒๕๒๒ นักพัฒนาได้เข้าสู่ชุมชนครั้งแรกโดยเข้าไปช่วยงานของหน่วยบำรุงป่าไม้แควระบบ - สียัก ป่าไม้เขจรปราจีนบุรี กรมป่าไม้ หน่วยนี้มีสำนักงานอยู่ที่บริเวณยางแคง หมู่ที่ ๖ ตำบลลุยชัยหมู่ อำเภอสยามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ในระยะแรกของการเข้าสู่ชุมชนของนักพัฒนา นักพัฒนาได้พยายามทำความเข้าใจกับชาวบ้าน โดยผ่านกลุ่มผู้นำที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ได้แก่ ครู และผู้ใหญ่บ้าน และพยายามทำประโยชน์ให้กับชาวบ้าน เช่น ช่วยสอนหนังสือให้แก่เด็กนักเรียนในโรงเรียนยางแคง ในขณะที่เดียวกันก็ได้แสวงหาบุคคลที่ชาวบ้านนับถือ และไว้วางใจโดยเฉพาะเป็นบุคคลที่เข้าใจชุมชน และพร้อมที่จะเสียสละเพื่อชุมชนได้ ในที่สุดนักพัฒนาได้พบกับบุคคลผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักใคร่นับถือของชาวบ้าน อีกทั้งเป็นบุคคลที่มีความสนใจ กระจือรือร้นในเรื่องการแก้ปัญหาความเป็นอยู่ของชุมชน บุคคลผู้นี้คือ นายไบสร เนตรหาญ

จากการอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน และได้คลุกคลีอยู่กับเด็กนักเรียน ทำให้นักพัฒนาได้พบได้เห็นปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน โดยเฉพาะสภาพที่นักเรียนขาดอุปกรณ์การเรียน และอาหารกลางวัน ประกอบกับได้เห็นสภาพโรงเรียนที่ทรุดโทรม ปัญหาอันนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการ เปิดประเด็นการพูดคุยกันถึงปัญหาของชุมชน กลุ่มสนทนาครั้งนี้ประกอบด้วย ครู ผู้ใหญ่บ้าน นายไบสร และกรรมการศึกษา การพูดคุยกันไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแคปัญหาของเด็กนักเรียนเท่านั้น แต่ในวงสนทนา ได้มองเลยไปถึงผู้ปกครองของเด็กนักเรียนด้วยว่า สาเหตุที่ผู้ปกครองยากจนนี้เองที่ทำให้เด็กอยู่ในสภาพดังกล่าว จากการพูดคุยกันในกลุ่มทำให้ได้ข้อสรุปว่าชุมชนจำเป็นจะต้องหาทุนจากภายนอกมาช่วยเหลือ ซึ่งนักพัฒนารับหน้าที่เป็นผู้ไปหาทุนจากภายนอก โดยได้รับบริจาค

จากมูลนิธิต่าง ๆ จากเพื่อนนักพัฒนาด้วยกัน จนในที่สุดสามารถรวบรวมเงินได้ ๓,๕๐๐ บาท รวมทั้งเสื้อผ้าและอุปกรณ์การเรียน แล้วจึงนำมาแจกให้นักเรียนและชาวบ้าน แต่ต่อนักพัฒนา ครู และกลุ่มผู้นำที่ใคร่ร่วมปรึกษากันตั้งแต่นั้น ได้ปรึกษาและทบทวนว่า "การไปขออุปกรณ์การเรียน และเสื้อผ้ามาแจกชาวบ้าน ไม่ใช่เป็นการแก้ปัญหาที่ถูกต้อง ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดความคิดในการแก้ปัญหาด้วยตัวเองเลย" ดังนั้น จึงมีการตกลงร่วมกันว่าควรมีกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้ปกครองนักเรียนและครู และในที่สุดได้เกิด "โครงการ เพาะปลูกเพื่อการศึกษา" ขึ้น ซึ่งเป็นโครงการปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่เช่า ๑๐ ไร่ โดยให้ครู ชาวบ้านและนักเรียนมาช่วยกัน เพื่อจะมีรายได้เป็นทุนหมุนเวียน สำหรับใช้ในการศึกษาของนักเรียน การทำโครงการได้เริ่มในปี ๒๕๒๒

คณะกรรมการและการเข้าร่วมของชาวบ้าน

โครงการ เพาะปลูกเพื่อการศึกษา ได้จัดให้มีคณะกรรมการขึ้น เพื่อกำเนินการ ชื่อว่า "กรรมการศึกษาโรงเรียนยางแคง" ประกอบด้วย ครู กรรมการศึกษา ผู้ใหญ่ บ้านและนายใบศรี เนตรหาญ

การดึงชาวบ้านให้เข้าร่วมโครงการ ก็โดยอาศัยความนับถือที่ชาวบ้านมีต่อครู และกรรมการคนอื่น ๆ และโดยเฉพาะการพยายามจะทำให้ชาวบ้านได้เข้าใจในวัตถุประสงค์ของโครงการว่าทำเพื่ออะไร

ผลการทำงาน

ในปีแรก มีชาวบ้านเข้าร่วมช่วยปลูกมันสำปะหลังประมาณ ๕๐ - ๖๐ คน ไร่ ไร่ จากการทำไร่ชายนัน ประมาณ ๕๕๕ ไร่

ในปีที่สอง ไร่ขยายเนื้อที่ออกไปเป็น ๒ แปลง โดยการเช่าที่ดินเพิ่มอีก ๑๐ ไร่ รวมกับที่ของโรงเรียน ๒ ไร่ รวมเป็น ๑๒ ไร่ ในปีนี้ขาดทุนเนื่องจาก น้ำท่วม

ดังนั้นในปีนี้ "โครงการ เพาะปลูกพืชเพื่อการศึกษา" จึงล้มเลิกไป แต่ผลการทำงานดังกล่าวได้ก่อให้เกิดกลุ่มของชาวบ้านที่มีความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจกันแก้ปัญหาหมู่บ้านเป็นครั้งแรก ทั้งนี้แต่เดิมชาวบ้านในหมู่บ้านต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำมาหากิน แก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตัวเองไม่เคยมีการร่วมปรึกษาหารือกันเลย เนื่องจาก "ชาวบ้านมาจากที่ต่าง ๆ กัน และมีวัฒนธรรมที่ต่างกัน" (ใบสร เทรหาญ และ สนิท คำชะ, สัมภาษณ์) จึงอาจกล่าวได้ว่า โครงการดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการร่วมงานกันของชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่าการ เข้าสู่ชุมชนของนักพัฒนาในระยะแรก เป็นการเข้าไปทำความเข้าใจกับคน และสร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็พยายามศึกษาปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน นอกจากนี้ก็แสวงหาบุคคลที่สามารถเข้าใจปัญหาในชุมชน มีความกระตือรือร้นที่จะแก้ปัญหาในชุมชน และเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความไว้วางใจนับถือด้วย ในที่สุดนักพัฒนาที่พบกับคนกลุ่มหนึ่ง (ไคแก่ ครู และผู้นำชุมชนโดยเฉพาะนายใบสร เทรหาญ) ที่สามารถจะเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างศูนย์รวมชาวบ้าน ซึ่งกลุ่มนี้อาจจะเรียกได้ว่า เป็นกลุ่มผู้นำในการพัฒนาชุมชนและเป็นกลุ่มที่สามารถชักจูงให้ชาวบ้านเข้าร่วมในการแก้ปัญหาชุมชน

จากบทบาทของนักพัฒนาในระยะแรกที่เข้าสู่ชุมชนดังกล่าว นับได้ว่า เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการ เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีบทบาทร่วมในการพัฒนาชุมชนของเขา

๒. จุดเริ่มต้นของนักพัฒนา : การศึกษาปัญหาชุมชนและแนวทางแก้ไขปัญหา

แม้ว่าโครงการ เพาะปลูกเพื่อการศึกษาต้องล้มเลิกไป แต่กลุ่มกรรมการศึกษาโรงเรียนยางแดง (ซึ่งประกอบด้วย ครู, กรรมการศึกษา, ผู้ใหญ่บ้าน และนายใบสร เทรหาญ) และชาวบ้านบางกลุ่ม ร่วมกับนักพัฒนาที่มีไคย้อทอไค้ร่วมกันสรุปถึงปัญหาและความล้มเหลวของการทำงานที่ผ่านมา และมีการประชุมปรึกษาหารือกันเพื่อหาหนทางในการแก้ปัญหาของชุมชนต่อไป สำหรับประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาหารือกันก็คือ ประเด็นปัญหาที่จะพัฒนาหมู่บ้านต่อไปอย่างไรดี

การประชุมพบปะกันจะใช้เวลาว่างจากการทำงานประจำแล้ว คือระหว่างเวลา ๑๔.๐๐ น. - ๒๔.๐๐ น. สถานที่ประชุมจะเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ แล้วแต่ความสะดวก เช่น ที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน ที่โรงเรียน จากการพูดคุยกันเป็นเวลานานหลายเดือนที่ประชุมก็ตกลงกันว่า ควรจะมีโครงการพัฒนาชุมชนขึ้นมา โดยใช้ทุนและความร่วมมือจากชาวบ้าน และความช่วยเหลือจากภายนอกบางส่วน โดยที่นักพัฒนาได้ติดต่อขอทุนจากหลายแห่ง เช่น สภาคารชอลิค ซึ่งสภาคารชอลิคได้ส่งเจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศเข้ามาสำรวจพื้นที่ แต่ก็ไม่ได้ให้ความช่วยเหลืออะไร นอกจากนี้ได้ขอทุนจากองค์การแคร์ เค ซอม ซึ่งองค์กรนี้ได้ให้ทุนสนับสนุน และมีเงื่อนไขว่าต้องมีโครงการและรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนให้ทางองค์กรได้ศึกษาก่อน ดังนั้น นักพัฒนาและกรรมการที่ร่วมปรึกษาจึง เริ่มสำรวจหมู่บ้าน เพื่อเขียนโครงการและรายละเอียดเกี่ยวกับชุมชนส่งให้องค์การแคร์ เค ซอม พิจารณาเพื่อขอรับทุน

การศึกษาสภาพชุมชน เพื่อเขียนโครงการนั้นได้ใช้แบบสอบถามเป็นเครื่องมือในการสำรวจ โดยที่นักพัฒนา ครู คณะกรรมการชาวบ้านได้เป็นผู้สำรวจ ใช้เวลา ๓ เดือน ตั้งแต่เดือนมิถุนายน - สิงหาคม ๒๕๒๓ หลังจากสำรวจเสร็จแล้ว นักพัฒนา ก็ได้สรุปและรวบรวมสภาพปัญหาความต้องการของชุมชนได้ดังนี้

๑. ปัญหาความยากจนของประชากร สภาพเศรษฐกิจของครอบครัว สามารถแบ่งออกตามระดับรายได้เป็น ๔ กลุ่ม

๑.๑ ประชากรกลุ่มยากจนมาก กลุ่มนี้มีรายได้ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาทต่อครอบครัวต่อปี จำนวน ๓๑ ครอบครัว

๑.๒ ประชากรกลุ่มยากจน กลุ่มนี้มีรายได้ตั้งแต่ ๑๐,๐๐๐ บาท - ๓๐,๐๐๐ บาท ต่อครอบครัวต่อปี มีจำนวน ๗๑ ครอบครัว

๑.๓ ประชากรกลุ่มปานกลาง กลุ่มนี้มีรายได้ตั้งแต่ ๓๐,๐๐๐ บาท - ๕๐,๐๐๐ บาท ต่อครอบครัวต่อปี มีจำนวน ๑๖ ครอบครัว

๑.๔ ประชากรกลุ่มฐานะดีกลุ่มนี้มีรายได้ตั้งแต่ ๕๐,๐๐๐ บาท - ๑๐๐,๐๐๐ บาทต่อครอบครัวต่อปี มีจำนวน ๔ ครอบครัว

๒. ปัญหาการว่างงาน ปัญหานี้เกี่ยวกับขนาดเนื้อที่ไม่พอทำกิน ไร่แก่ง ผู้ที่มีที่ดินต่ำกว่า ๓๐ ไร่ ซึ่งมีอยู่ประมาณ ๑๐๒ ครอบครัว (จากจำนวนทั้งหมด ๑๒๗ ครอบครัว) หรือ ๘๐ % เกษตรกรกลุ่มนี้ต้องทำงานในไร่นาของตัวเอง พร้อมกับนั้น ต้องออกไปรับจ้างคนอื่น เพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในชีวิตประจำวันด้วย ในบางครั้งก็ สมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วย หรือมีปัญหาเคื้อคร่อนภายในครอบครัวมาก เกษตรเหล่านี้ อาจต้องละทิ้งงานของตัวเองเพื่อไปรับจ้างหารายได้มาแก้ปัญหาเฉพาะหน้า จึงมีเวลา เอาใจใส่ต่อพืชผลของที่ดิน ซึ่งมีที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ ในปีที่ผ่านมาการว่างก็ลดลง การจับปล้นและความเคื้อคร่อนต่าง ๆ จะเกิดขึ้นทั่วไป

เมื่อได้สรุปปัญหาของหมู่บ้านแล้ว นักพัฒนา ครู และกรรมการ ก็ได้ประชุม ปรึกษาหารือกันถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหามุมชน จนในที่สุดสามารถสรุปแนวทางในการ แก้ไขปัญหามุมชนออกมาในรูปของกิจกรรมต่าง ๆ หลังจากนั้นก็ได้เปิดประชุมให้ชาวบ้าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมรับรู้ถึงแนวทางในการแก้ไขปัญหามุมชน และร่วมแสดงความคิดเห็นในกิจกรรมต่าง ๆ จนเป็นที่เข้าใจและตกลงอย่างเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันแล้ว นักพัฒนาได้เขียนโครงการขึ้น เพื่อขออนุมัติเงินจากองค์การ

เมื่อเขียนโครงการ เสร็จในวันที่ ๘ โนวาคม ๒๕๒๓ จึงได้นำโครงการ เสนอ ต่อ นายอำเภอ สอนามชัยเขต สมาชิกสภาจังหวัด ฉะเชิงเทรา คณะกรรมการสภาตำบล คุยายหมี เพื่อขอความเห็นชอบ และขอเสนอแนะจากบุคคลเหล่านี้ ซึ่งวันนี้ได้ถือเป็น วันที่เริ่มก่อตั้ง โครงการพัฒนาชนบทแควระบบ - สียัค ขึ้น ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๒ ธันวาคม ๒๕๒๓ และได้รับทุนสนับสนุนจาก องค์การแตร้ เค ขอม เป็นเงิน ๑๖๔,๕๐๐ บาท โดยมีระยะเวลาในการดำเนินงาน ๒๔ เดือน คือตั้งแต่ มกราคม - ธันวาคม ๒๕๒๔ - ๒๕๒๕

ค. การประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เมื่อแรกตั้งโครงการ

ในระยะเริ่มตั้งโครงการ นักพัฒนาได้ติดต่อประสานงาน และได้รับความ ช่วยเหลือร่วมมือจากหน่วยงานที่เป็นของรัฐและ เอกชนหลายหน่วยงาน พอจะสรุปได้ ดังนี้

๑. ประสานงานกับนายอำเภอสามชัยเขต คณะกรรมการสภาตำบลผู้ย้ายที่มีสมาชิกสภาจังหวัดฉะเชิงเทรา ในเรื่องการค้าเงินโครงการ
 ๒. ประสานงานกับเกษตรอำเภอ สาธารณสุขอำเภอ ศึกษาธิการอำเภอ หัวหน้าหมวดการศึกษา ปศุสัตว์อำเภอ ในเรื่องการบริหารและการจัดอบรม
 ๓. ประสานงานกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เกษตรกร โรงพยาบาลประจำจังหวัดฉะเชิงเทราในเรื่องยา
 ๔. ประสานงานกับศูนย์ศึกษาออกโรงเรียน ประจำจังหวัดฉะเชิงเทรา ในเรื่องที่อยู่หนังสือพิมพ์ ประจำหมู่บ้าน ห้องสมุดเคลื่อนที่
 ๕. ประสานงานกับมูลนิธิฉะเชิงเทรา เพื่อการพัฒนาในเรื่องการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาชนบท
 ๖. ประสานงานกับมูลนิธิศุภมิตรแห่งประเทศไทย ในเรื่องการศึกษาคุณภาพ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาชนบท
 ๗. ประสานงานกับโครงการบ้านเด่นโรงวัว จังหวัดตาก ในเรื่องการศึกษาคุณภาพ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนา
 ๘. ทิศค่อวารสารรายเดือน โครงการอาสาสมัคร เพื่อสังคม จุฬาลงกรณ์ เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ
 ๙. ทิศค่อวารสารรายเดือน ดังคมพัฒนาสภาคชอลิก แห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ
 ๑๐. ทิศค่อวารสารรายสัปดาห์ "ชีวิตค่อสู้" เพื่อประชาสัมพันธ์โครงการ
- ง. ปัญหาและอุปสรรคเมื่อแรกเริ่มก่อตั้งโครงการ
- สำหรับการ เริ่มต้นนี้ "นักพัฒนา" ต้องเผชิญกับปัญหาสำคัญ ๓ ประการด้วยกัน

๑. ปัญหาการขาดความไว้วางใจที่ชาวบ้านมีต่อนักพัฒนา ซึ่งเป็นคนนอกชุมชน เนื่องจากคิดว่าเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และคิดว่าการทำงานของนักพัฒนา เป็นอุบายที่จะมายึดพื้นที่คืนไป เพราะในครั้งแรกนั้นนักพัฒนาได้เข้าไปทำงานกับป่าไม้เขต แต่นักพัฒนายังพยายามแก้ปัญหาได้โดยการแสดงให้เห็นว่านักพัฒนามีความปรารถนาดีต่อชุมชน เช่น ช่วยเป็นครูสอนหนังสือให้กับลูก ๆ ของชาวบ้าน นอกจากนี้ก็ยังทำประโยชน์หลายอย่างจนชาวบ้านเกิดความไว้วางใจ

อาจกล่าวได้ว่าการสร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้าน เป็นจุดสำคัญอันหนึ่งของคนนอกชุมชนที่ต้องคำนึงถึงในการทำงานในชุมชน

๒. ปัญหาความไม่คุ้นเคยในการปะทะสังสรรค์ หรือเสวนากับคนแปลกหน้า

โดยทั่วไปเมื่อมีคนแปลกหน้าเข้าไปในชุมชน ชาวบ้านมีความรู้สึกกลัวและไม่มั่นใจในการที่จะเข้าคุยกับคนแปลกหน้าของชุมชน แต่อย่างไรก็ดี จะมีกลุ่มผู้นำ และหรือปัญญาชน ของหมู่บ้านกลุ่มหนึ่ง (ผู้นำทางการศึกษา ผู้นำศาสนา) จะเข้าร่วมสนทนากับคนภายนอกชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนทัศนะ

ปัญหานี้ นักพัฒนา จะต้องเข้าใจว่า ในการเสวนาระหว่างคนภายในกับคนภายนอกชุมชนนั้น การเริ่มต้นไม่จำเป็นหรือคาดหวังว่าจะให้คนทั้งหมู่บ้าน เข้าร่วมฟังตระหนักว่าในขณะที่นักพัฒนากำลังตกลงเคียงกับคนกลุ่มหนึ่ง ก็จะมีคนอีกส่วนหนึ่งกำลังสนใจและเฝ้ามองอยู่ เมื่อระยะเวลาผ่านไป การเข้าร่วมก็จะมีมากขึ้น และเป็นระบบขึ้นตามแบบแผนการสื่อสารภายในชุมชนเอง

ถึงเช่น นักพัฒนาที่เข้าไปในชุมชนนี้ ครั้งแรกก็ได้พูดคุยทำความคุ้นเคยอยู่กับกลุ่มผู้นำชาวบ้าน ผู้นำทางการศึกษา แล้วจากกลุ่มนี้จึงค่อย ๆ ขยายเข้าไปถึงชาวบ้าน จนในที่สุดก็สามารถมีประชุมชาวบ้านอย่างเป็นทางการได้

๓. การขาดความเข้าใจของนักพัฒนา เกี่ยวกับชุมชนที่เข้าไป นักพัฒนา เมื่อแรกเข้าไปในชุมชนนั้นยังขาดความเข้าใจในเรื่องความขัดแย้งที่มีในชุมชน ทำให้ขาดความระมัดระวังในเรื่องนี้ไป กล่าวคือในช่วงที่นักพัฒนา เริ่มแสวงหาทรัพยากรภายนอก โดยเฉพาะการให้เจ้าหน้าที่ชาวต่างประเทศ เข้ามาในชุมชน ได้สร้างความเข้าใจผิด

ให้ชาวบ้าน เพราะในขณะนั้นพระและครูในชุมชนเกิดความขัดแย้งกันขึ้น ชาวบ้านจึงคิดว่านักพัฒนาาร่วมกับครูจะเข้ามาทำลายศาสนา ในหมู่บ้าน โดยเปลี่ยนเป็นศาสนาคริสต์ แต่ต่อมาเหตุการณ์ก็คลี่คลายไปโดยดี ทั้งนี้เนื่องจากนักพัฒนา ครู ผู้นำชาวบ้าน ได้มีโอกาสพบปะพูดคุยกับชาวบ้านเป็นการส่วนตัว ในช่วงการสำรวจข้อมูลของหมู่บ้าน จึงมีโอกาสอธิบายให้ฟัง

๒. กิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงปีที่ ๑ - ปีที่ ๒ ของโครงการและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น

ก. ก้าการศึกษา

๑. การศึกษาผู้ใหญ่แบบเบ็ดเสร็จ ที่บ้านเนินกรอง ได้เปิดชั้นเรียนขึ้นในช่วงแรกที่มีคนสนใจมากพอสมควร แต่ต่อมาชาวบ้านก็หมดความอดทนที่จะเรียน เพราะเห็นผลช้าต่อมาอุปสรรคที่ใช้ในการเรียนก็ถูกขโมยไป เช่น ตะเกียงเจ้าพายุ ในที่สุดโครงการนี้ก็ล้มเลิกไป

๒. ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน มีเด็กนักเรียนมาสนใจอ่านวันละประมาณ ๑๐ - ๑๕ คน การดูแลรักษาหนังสือพิมพ์แต่ละวันยังไม่ดีเท่าที่ควร ต้องปรับปรุงแก้ไขเป็นอย่างมาก คณะกรรมการไม่ค่อยมีเวลามาดูแลรักษา

๓. ห้องสมุดเคลื่อนที่ ไม่ได้รับความสนใจจากนักเรียน เยาวชนและชาวบ้านเลย เพราะหนังสือที่บริการให้อ่านเพื่อเพิ่มความรู้และประสบการณ์ ไม่สอดคล้องกับความต้องการของราษฎรในท้องถิ่น

ข. ก้าอาชีพ

๑. ส่งเสริมการเลี้ยงสุกร ทางโครงการจะมีเงินทุนให้ชาวบ้านกู้ยืมเพื่อนำไปลงทุนเลี้ยงสุกรจำนวน ๒,๒๐๐ บาท พร้อมทั้งลูกสุกร หลังจากนั้นจะต้องส่งเงินคืนโครงการ แต่ปรากฏว่าชาวบ้านไม่สามารถเลี้ยงสุกรเป็นอาชีพได้ตลอดไป เพราะในช่วงปี ๒๕๒๕ สุกร เริ่มราคาตกมาก ชาวบ้านขายสุกรซากทุนเป็นจำนวนมาก จะเลี้ยง

ต่อไปก็ไม่มีทุน เพราะเงินทุน ๒,๒๐๐ บาทที่ทางโครงการให้กู้ไม่พอซื้ออาหารเลี้ยงสุกร เพราะอาหารมีราคาสูง และต้องซื้อจากพ่อค้าภายนอกชุมชน ชาวบ้านเองก็ไม่ยอมเลี้ยงสุกรโดยใช้อาหารที่ทำได้ในท้องถิ่นไปบ้าง เมื่อภาวะบีบรัดตัวมากเข้า ชาวบ้านจึงต้องขายสุกรไปในราคาที่ถูกลงมาก ในที่สุดกลุ่มเลี้ยงสุกรก็ต้องสลายไป และในปัจจุบันนี้ก็ยังมีสมาชิกที่เป็นหนี้โครงการอีก เป็นจำนวนมาก

๒. กลุ่มเลี้ยงไก่ ในตอนแรกมีสมาชิก ๑๒ ราย ต่อมาไก่ก็ราคาตกเนื่องจากเกิดโรคระบาด และชาวบ้านยังขาดความรู้ในการเลี้ยง

๓. ส่งเสริมการปลูกผักสวนครัว แต่ก็เกิดปัญหาคือขาดแหล่งน้ำ สภาพดินไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูกเท่าที่ควร ที่ดินมีจำกัด

๔. การส่งเสริมการปลูกพืชไร่ พืชที่ปลูกคือถั่วลิสง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ แต่ก็ประสบปัญหาเนื่องจากฝนไม่ตกตามฤดู สภาพดินไม่เหมาะสมกับการเพาะปลูกเท่าที่ควร พื้นที่ไม่สม่ำเสมอทำให้พืชแคะแกระน ราคาไม่คุ้มเท่าที่ควร ไม่คุ้มกับการลงทุน ในที่สุดก็ต้องล้มเลิกไป

ค. ก้นการสาธารณสุข

๑. กองทุนยาประจำหมู่บ้าน สมาชิกจำนวน ๓๗ ราย ทุนละ ๒๐ บาท เป็นเงิน ๒,๐๒๐ บาท การบริการและให้คำแนะนำหลักการใช้จ่ายที่ถูกต้องแก่สมาชิก และชาวบ้านใกล้เคียงได้เป็นอย่างดี เฉลี่ยผู้รับบริการวันละ ๓ คน เฉลี่ยการขายยาเดือนละประมาณ ๓๔๗ บาท โครงการนี้มีประโยชน์คือ

๑. สามารถช่วยเหลือในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง

๒. สามารถลดการใช้จ่ายที่อื่นตราขายของชาวบ้านได้

แต่ปัญหาอยู่ตรงที่อาสาสมัครกองทุนยาจำนวน ๔ คน ไม่สามารถช่วยให้ความรู้ที่ได้รับการอบรมมาช่วยเหลือชุมชนได้ จนในปัจจุบันนี้กองทุนยาอยู่ในความดูแลของครูโรงเรียนบ้านยางแดงไป

๒. การปั้นคูนน้ำ คำเนิการไปไค้ช่วงหนึ่งก็หยุด เนื่องจากชาวบ้าน
ต้องไปรับจ้างผู้อื่นทำงาน

๓. การสร้างส้วม ชาวบ้านก็ให้ความสนใจน้อย เนื่องจากอาศัยกลางทุ่ง
และป่าจนเคยชิน

จะเห็นว่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ นั้น เป็นลักษณะของ
การเร่งกำหนดกิจกรรม เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชุมชน และเพื่อเสนอโครงการ
ต่าง ๆ ต่อองค์กรแคร์ เคอ ซอม เพื่อให้ไค้เงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน กังนั้น กิจ
กรรมที่เกิดขึ้นจึง เป็นกิจกรรมที่ เกิดจากการมองเห็นปัญหาแต่เพียงผิวเผิน แก้ปัญหาที่
ปลายเหตุโดยไม่ไค้มีการศึกษาให้รอบคอบ กังนั้น กิจที่ที่เกิดขึ้นในช่วงแรกนี้จึงประสบ
ความล้มเหลว

อาจสรุปปัจจัยที่ทำให้การทำงานในระยะแรกล้มเหลวไค้ดังนี้

๑. เนื่องจากนักพัฒนาขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อระบบสังคม ประเพณี
วัฒนธรรมของชุมชน กิจกรรมต่าง ๆ ในครั้งแรกเกิดจากการสรุปผลการสำรวจไค้โดยใช้
แบบสอบถาม ซึ่งข้อมูลชุมชนที่ไค้จากแบบสอบถามนั้นบอกไค้แต่เพียงว่ามีปัญหาอะไร แต่
มิไค้ชี้ให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาที่เป็นปัญหาหลักคานสังคม
เศรษฐกิจ และการเมือง จึงไม่สามารถจะช่วยในการหาทางเลือกหลาย ๆ ทางใน
การแก้ปัญหาให้ถูกจุดก็ไค้ กังนั้นการพัฒนาชุมชนหนึ่งชุมชนใด จำเป็นต้องมีการวิจัย
เชิงคุณภาพในรายละเอียด เพื่อหาข้อมูลที่ลึกซึ้งเพื่อใช้ในการหาทางเลือกหลาย ๆ
อย่างในการพัฒนาและปัญหาอุปสรรคแต่ละทาง เลือก

๒. วิธีการทำงานในระยะแรกที่เข้าสู่ชุมชนของนักพัฒนา เป็นลักษณะของ
การพยายามช่วยเหลือชาวบ้านแบบสงเคราะห์ อันมีผลทำให้ชาวบ้านมีภาพพจน์ว่านัก
พัฒนาจะต้องเป็นผู้ให้เขา กังนั้น เมื่อเกิดโครงการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านต้องรับผิดชอบ
ไม่ใช่เป็นการให้เปล่าแล้ว ชาวบ้านจึงไม่สามารถจะทำได้และมักจะทัศนะว่าไม่มีการ
ช่วยเหลือ เขาอย่างแท้จริง

๓. การขาดระบบการติดต่อสื่อสารที่ดี เนื่องจากการตั้งบ้านเรือนที่ห่างไกล ทำให้ขาดการรับฟังข่าวสาร ขาดการติดต่อกับพันธมิตรกับผู้อยู่ประสานงาน ผู้นำ มีผลทำให้ชาวบ้านขาดความรู้ความเข้าใจในกิจกรรมการพัฒนา ชาวบ้านมักคิดว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นลักษณะการช่วยเหลือ และเป็นของฟรีที่ตนจะได้รับ ชาวบ้านไม่ได้คิดถึงการที่จะช่วยเหลือตนเอง เมื่อความคึกความเชื่อเหล่านี้ไม่ได้รับการอธิบายให้เข้าใจจึงทำให้การทำงานต่าง ๆ ต้องล้มเหลวไป

๔. ลักษณะรูปแบบเนื้อหาของกิจกรรมที่ไม่เหมาะสมกับชุมชน การจัดกิจกรรมเพื่อเพิ่มพูนผลผลิตหรือปรับปรุงกิจกรรมที่ชาวบ้านทำอยู่แล้วนั้นคุณเ็น ๆ ก็คล้ายกับว่าจะ เป็นสิ่งที่ย่างที่สุด และควรเป็นประโยชน์แก่ชาวบ้านมากที่สุด แต่บ่อยครั้งที่พบว่ากิจกรรม และวิธีการที่ชาวบ้านใช้กันอยู่แล้วนั้น เป็นวิธีที่ดีที่สุด และเหมาะสมกับสภาพของเขาที่สุดแล้ว การเพิ่มรายได้หรือลดรายจ่ายนั้นมัก เป็นเพราะว่านักวิชาการไม่เข้าใจสภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ของชาวบ้านคือพอประการหนึ่ง หลงนึกคิดว่าตนรู้จักว่าชาวบ้านในเรื่องนั้นเลยไม่อยากเรียนรู้จากชาวบ้าน แต่ความจริงในสภาพแวดล้อมของเขาและวงจำกัดของประสบการณ์ชาวบ้านจะรู้ดีมาก และทำกิจกรรมที่มีประสิทธิภาพ เป็นประโยชน์ต่อตัวเองมากที่สุด

แต่อย่างไรก็ตาม ผลดีของการ เริ่มต้นทำงานได้สร้างประสบการณ์และการเรียนรู้ให้กับชาวบ้านหลายประการ คือ

๑. ชาวบ้านได้รับรู้ในค่านิยมวิชาการใหม่ ๆ เนื่องจากได้รับการอบรม การไปทัศนศึกษา

๒. รู้แหล่งทรัพยากรภายนอกที่จะให้ประโยชน์ เช่น เกษตรอำเภ ที่ชาวบ้านจะไปปรึกษาหารือ

๓. สร้างความเคยชินและสร้างประสบการณ์ในการทำงานกลุ่ม สามารถสรุปปัญหาและข้อบกพร่องหลายอย่างได้ด้วยตัวเอง

๓. การ เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและการพึ่งตนเอง : โครงสร้าง และการดำเนินการสร้างกลุ่ม ธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อ การพัฒนา

ก. ก่อนจะมา เป็นธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา :
การ เกิดกลุ่มของชาวบ้านที่มีความสามัคคีและต้องการแก้ปัญหาด้วยตัวเอง

แม้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ในระยะแรกของโครงการจะได้รับความล้มเหลว และมีชาวบ้านที่เป็นสมาชิกของโครงการจำนวนมากออกไปก็ตาม แต่มีสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน คือการ เกิดกระบวนการร่วมกันแก้ปัญหาของชาวบ้าน กล่าวคือ จากการทำชาวบ้าน ได้ประชุมปรึกษารื้อหรือกันทุกเดือน และการมีกลุ่มผู้นำที่ชาวบ้านเป็นผู้คัดเลือกเอง ได้ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้น ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ก็ตาม แต่ชาวบ้าน กลุ่มนี้ก็มีแนวคิดที่แน่วแน่ที่จะปรับปรุงหมู่บ้าน เป็นกลุ่มที่พยายามสรุปปัญหาและประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านมา อันเป็นผลจากการทำกิจกรรมและความทุกข์ยากที่ได้รับ เขาเหล่านี้ ได้ให้ทัศนะว่า "เมื่อก่อนเรากันคนต่างอยู่ ต่างทั่วมาหากิน เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ไม่มี เวลามาพูดคุยปรึกษารื้อหรือกัน แต่ปัจจุบันเรารู้แล้วว่า การได้มาพูดคุยปรึกษารื้อหรือกันนี้ เป็นการดี"

นอกจากนี้กลุ่มผู้นำและชาวบ้านดังกล่าว ยังได้สรุปประสบการณ์ที่ได้รับว่า (สัมภาษณ์ ไบสร เนตรหาญ และ พร จันทรฤทธิ, กรรมการโครงการ เมื่อ ๑๓ เมษายน ๒๕๒๔)

๑. การคอยรับความช่วยเหลือจากภายนอกอย่างเดียวไม่เป็นการดี เพราะ ไม่สามารถยืนอยู่บนขาของตนเองได้ เมื่อเงินหมดไปหมู่บ้านก็จะตกอยู่ในสภาพเดิม

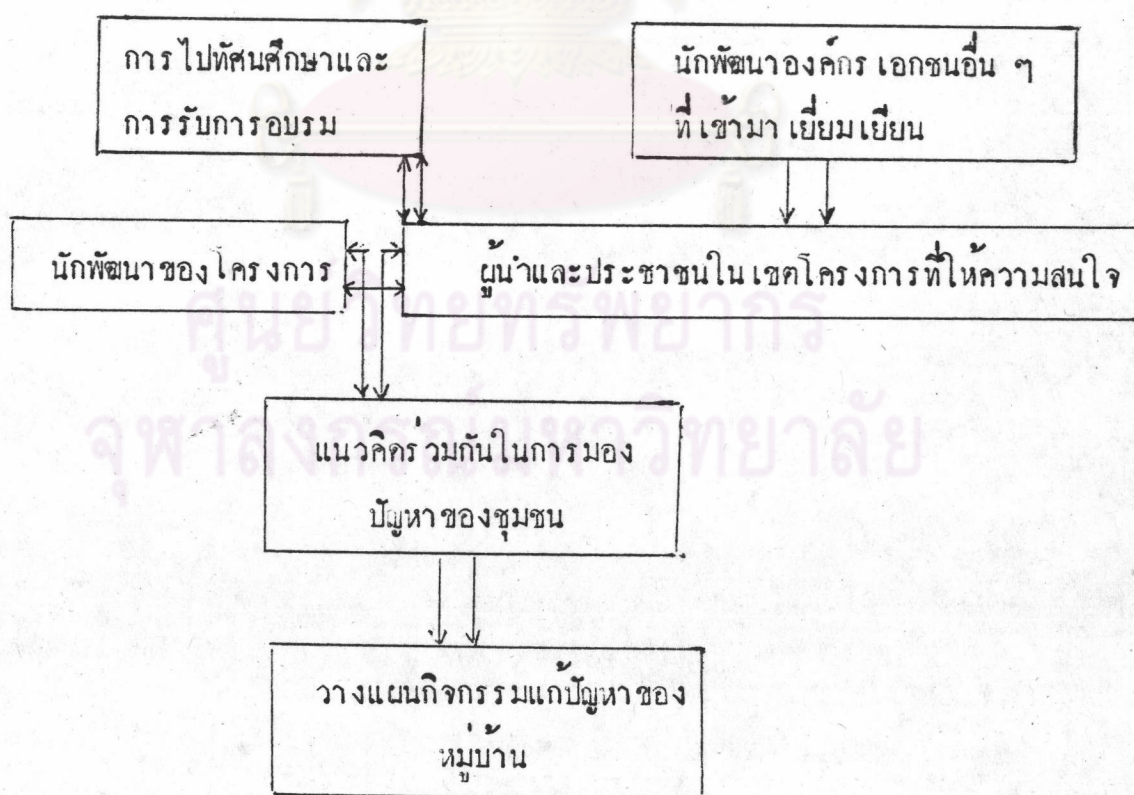
๒. กังนั้นจึงควรที่จะแสวงหาหนทางในการแก้ไขปัญา เพื่อให้เราพึ่งตนเอง ให้ได้

๓. กลุ่มของเรานี้ถึงแม้ว่าจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ (๔๒ คน) ก็จะร่วมกันแก้ไข ปัญหาหมู่บ้าน และจะขยายความคิดให้กับชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้เข้าใจ และมาร่วมกันแก้ ปัญหาหมู่บ้านเราอย่างจริงจัง ไม่ใช่คอยรักของแจกของฟรี เหมือนที่ผ่านมา

ข. การ เกิดกลุ่มชนาการข้าว ธนาการควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา :
วิธีการดำเนินงานในการจัดทำกลุ่ม

จากกลุ่มของชาวบ้านคงกล่าวข้างต้น ร่วมกับนักพัฒนา ได้มีการพูดคุยปรึกษาหารือกันอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการได้ไปทัศนศึกษา การได้รับการอบรม และการมาเยี่ยมเยียนจากนักพัฒนาภายนอกชุมชน ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ ในการกำหนดกิจกรรมในการพัฒนาขึ้นว่า ควรจะเป็นกิจกรรมที่สามารถสนองประโยชน์ให้กับชุมชนจริง ไม่ใช่จะเป็นคั้งที่แล้ว ๆ มา และควรจะสามารถเป็นแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านควาย และในขณะนั้นได้มีมติร่วมกันว่าควร จะผลักดันให้กลุ่มชนาการข้าว ธนาการควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา เป็นกลุ่มกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไป

แผนภูมิที่ ๑ แสดงกระบวนการ เรียนรู้และการกำหนดกิจกรรมการพัฒนาของชาวบ้านในเขตโครงการพัฒนาชนบทแควระบบ - สี่แยก

๑. แนวความคิดในการสร้างกลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา

จากการสัมภาษณ์ คุณเกษม เพชรนที (นักพัฒนา) ได้ให้ข้อสรุปว่าแนวความคิดในการสร้าง ธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา ในระยะเริ่มต้นนั้นมีรากฐานมาจากแนวความคิดต่าง ๆ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ต้องการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของชุมชน โดยเฉพาะเรื่องความอดอยาก ความยากจนภายในชุมชน โดยพยายามสรุปประสบการณ์การทำงานในชุมชนในครั้งแรกที่เข้าสู่ชุมชน และสรุปข้อดีข้อเสียจากการทำงานในที่อื่น มาปรับใช้ในชุมชนให้สามารถแก้ไขปัญหามาในชุมชนได้อย่างแท้จริง

๒. ต้องการสร้างภาวะพึ่งพาตนเองให้กับชาวบ้าน องค์กรไม่ต้องการจะเป็นผู้แก้ปัญหาให้ชาวบ้านแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องการที่จะใช้ชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยจะมีองค์กรชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นแหล่งเศรษฐกิจ และเป็นตัวค้ำจุนหมู่บ้านสามารถแก้ปัญหาความอดอยากและให้บริการ สวัสดิการแก่ชุมชนในค้ำต่าง ๆ ตามความจำเป็น

๓. ต้องการสร้างกลุ่มแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยต้องการให้เกิดองค์กรประชาชน ที่มีบทบาทที่เป็นอิสระในการพัฒนาชุมชน สามารถกำหนดเป้าหมายและตัดสินใจอย่างเต็มที่ โดยปราศจากการแทรกแซงจากภายนอก รวมทั้งเป็นตัวดำเนินการในการจัดสรรและกระจายทรัพยากรต่าง ๆ ให้สามารถตอบสนองผลประโยชน์ของคนในชุมชนอย่างเป็นธรรมได้

จากแนวความคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า

๑. รูปแบบการแก้ปัญหา (กลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา) ได้มาจากการสรุปประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำงานในพื้นที่ในระยะแรก และการศึกษาคูงานจากภายนอกชุมชนในพื้นที่อื่นที่ได้รับความสำเร็จหรือล้มเหลว แล้วนำมาปรับแก้ไขให้เหมาะสมกับชุมชน และสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน

๒. วิธีการทำงานก็เป็นลักษณะการส่งเสริมผลักดันให้เกิดกลุ่มแกนนำที่เป็นตัวแทนอย่างแท้จริงของชุมชนในการแก้ปัญหา มาเป็นผู้ดำเนินการโดยมีบทบาทอย่างเต็มที่โดยวางพื้นฐานอยู่บนผลประโยชน์ส่วนรวมของชาวบ้าน

ดังนั้น ผลการทำงานของธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา จึงแสดงถึงเงื่อนไขปัจจัยที่เกี่ยวกับบทบาทการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชนในการส่งเสริมผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาในหลายประเด็นที่จะเห็นได้จากการศึกษาในบทต่อไป

๒. เงื่อนไขและปัจจัยที่ทำให้เกิดกลุ่มทั้ง ๓

๒.๑ เงื่อนไขและปัจจัยที่ผลักดันให้ "ธนาคารข้าว" อยู่ในความสนใจของกลุ่ม

ก. สภาพที่ชาวบ้านต้องประสบปัญหาความอดอยาก ไม่มีข้าวกิน อันเนื่องจากสภาพดินที่ไม่ดีและชาคน้ำ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถมีข้าวกินตลอดทั้งปี หรือบางช่วงก็ไม่สามารถปลูกข้างได้เลย หนทางการแก้ไขปัญหาคือการกู้ยืมข้าวจาก "นายทุน" ซึ่งค่อนข้างแพง (การยืมข้าวในอดีตมีอัตราดังนี้ : ยืมข้าวสาร ๑ กระสอบ (๑๘ ถึงข้าวเปลือก) เวลาใช้จะต้องใช้คืนเป็นจำนวน ๓๕ ลูกข้าวเปลือกในเวลา ๑ ปี) ปัญหาเรื่องทำอย่างไรจึงจะมีข้าวพอกินตลอดปีโดยไม่เกิดความเดือดร้อนจึงอยู่ในความสนใจของชาวบ้านอันคับแค้น

ข. คณะกรรมการและชาวบ้านยังมองเห็นว่าในชุมชน มีชาวบ้านหลายฐานะ โดยเฉพาะยังมีบางกลุ่ม ที่มีฐานะดี มีข้าวเหลือกินตลอดปี และสามารถชักจูงพูดคุยกันได้ และคนเหล่านั้นส่วนมากจะเห็นด้วยกับกลุ่มผู้นำ จึงน่าจะมาร่วมในโครงการได้ เพื่อจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันในหมู่บ้าน

ค. แนวความคิดเรื่อง "ธนาคารข้าว" ขณะนั้นกำลังได้รับการกล่าวขวัญถึงและได้รับความสำเร็จในหลายที่ ประกอบกับผู้นำและชาวบ้านบางกลุ่ม ได้

ไปพบเห็นความสำเร็จในเรื่องนี้ในหลายที่ จากการไปทัศนศึกษา เช่นที่ชัยนาท ที่ขอนแก่น บ้านกะพี้ และที่หนองบัวแดง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีนักพัฒนาเอกชน จากกลุ่ม วิชา เช่น คุณเรือง คุณทวีเกียรติ ไคมา เป็นผู้บรรยายเกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาในพื้นที่ ที่เขาทำงาน โดยเฉพาะเรื่องของธนาคารข้าว จนในที่สุดนักพัฒนา (คุณเกษม เพชรนที) ไคเสนอในที่ประชุมชาวบ้านให้มีการถกเถียงเรื่องนี้ว่า เหมาะสมกับการจะนำ มาแก้ปัญหาในชุมชนไคหรือไม่

จากเงื่อนไขทั้ง ๓ ข้อ จึงกล่าวไคชักนำให้ชาวบ้านและกรรมการกลุ่มตั้งกล่าว ไคมีการถกเถียง และพิจารณาหาความเหมาะสมกันอยู่ประมาณ ๒ - ๓ เดือน ซึ่งสาเหตุ ในการพิจารณานั้น กรรมการกลุ่มธนาคารข้าวไคให้เหตุผลว่า

"จะต้องตกลงกันให้ชัดเจนในหมู่ผู้เริ่มก่อน ให้เข้าใจหลักการวิธีการ เหตุผล ผลคือผลเสียกันให้ชัดเจน เพื่อจะได้เห็นข้อดีข้อเสีย และไม่ก้าวพลาดเหมือนกิจกรรม ที่ผ่านมา" (พร จันทรฤทธิ, สัมภาษณ์)

จากนั้นก็ดำเนินการ เผยแพร่แนวความคิด ชักชวนให้ชาวบ้านคนอื่นได้เข้าใจ และเข้าร่วม โดยแย่งเป็น

๑. นักพัฒนาจะพูดคุยกับชาวบ้าน บางกลุ่มที่สนิทสนมด้วย
๒. ใช้ความสนิทสนมระหว่างกรรมการกับชาวบ้าน และโดยเฉพาะครู ซึ่งเป็นผู้ที่ชาวบ้านเชื่อถือ

หลังจากนั้นก็มีการ เรียกประชุมใหญ่ ให้ชาวบ้านเข้าร่วม หลังจากนั้นก็สามารถ สร้างประชาคมติวของชาวบ้าน การประชุมก่อตั้งธนาคารข้าว (กรรมและชาวบ้าน สามกลุ่มบ้าน, สัมภาษณ์) จึงไคเกิดขึ้นในเดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๔ โดยมีผู้ที่ ชาวบ้านนับถือ ครู กรรมการ นักพัฒนาร่วมชี้แจง และในที่ประชุมก็เห็นพ้องด้วย การ จัดตั้งธนาคารข้าวจึง เป็นการ จัดตั้งโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีความเข้าใจ และ คองการพัฒนาหมู่บ้าน ส่วนมากจะเป็นกลุ่มบ้านยางแดง แม้ว่าในระยะแรกจะมีผู้ที่สามารถ นำข้าวมาฝากไคเพียง ๑๒ คน ไคข้าว ๕๐ ถึงก็คาม แต่ทุกคนก็มีความยินดีและมีความ หวังที่กลุ่มจะขยายขึ้น ซึ่งก็เป็นจริง เพราะในระยะต่อมาสมาชิกไคเพิ่มขึ้นถึง ๓๒ คน มีข้าวรวมทั้งสิ้น ๓๗๔ ถึง

๒.๒ เงื่อนไขและปัจจัยที่ผลักดันให้ "ธนาคารควาย" อยู่ในความสนใจ
ของกลุ่ม คือ

ก. สภาวะที่ชาวบ้านไม่มีเครื่องมือในการทำนา โดยเฉพาะควาย ซึ่งชาวบ้านไปกู้ยืมมาจากนายทุน ซึ่งต้องใช้หนี้ควายขาว (เช่าควายตัวผู้ ๑ ตัว ต้องเสียค่าเช่าเป็นข้าวในอัตรา ๒๐ - ๓๐ ถึงต่อปี และเสียค่าเช่า ๕๐ ถึงต่อปีในกรณีที่เป็นตัวเมีย และต้องเลี้ยงลูกที่ติดมาด้วย) ในราคาที่สูง อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านไม่มีข้าวพอกินตลอดปี ปัญหาเรื่องการทำอย่างไรที่จะให้ชาวบ้านได้มีควายไว้ใช้ จึงได้ถูกหยิบยกขึ้นมา เป็นประเด็น ในการพูดคุยกันอีก

ข. เช่นเดียวกัน ผลจากการไปทำงานจากที่อื่น ก็ได้ตัวอย่างการจัดทำธนาคารควายขึ้นมาปรับใช้ในชุมชน

ค. นอกจากนั้นทางอำเภอได้บริจาคควายให้แก่ชาวบ้าน และในหมู่บ้านก็ได้รับควายจากจิตภาวรณ อีก ๔ ตัว

จากเงื่อนไขดังกล่าว จึงทำให้กรรมการและชาวบ้านกลุ่มเดิม ใฝ่หาความสนใจในเรื่อง ธนาคารควาย และในที่สุดโดยใช้วิธีการ เกี่ยวกับการก่อตั้งธนาคารข้าว ธนาคารควายก็ถูกผลักดันให้เกิดขึ้น ในวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๕ นั้นเอง ซึ่งเป็นเวลาที่ไล่เลี่ยกับธนาคารข้าว ในตอนแรกมีสมาชิก ๔ ราย ต่อมาควายได้แพร่พันธุ์ขึ้นจนในปัจจุบันมีควายในโครงการ ๒๕ ตัว

๒.๓ เงื่อนไขปัจจัยที่ผลักดันให้ "กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา อยู่ในความสนใจของกลุ่ม คือ

ก. จากแนวคิดที่ต้องการช่วยเหลือกันภายในชุมชน (แต่ก่อนชาวบ้านต้องกู้เงินจากพ่อค้าคนกลาง ซึ่งคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงประมาณ ๒๐ % ต่อปี หรือ ๑๐๐ บาท ต้องใช้เป็นข้าวสาร ๗ ถึง (๗ ถึงตกลูก) รวมทั้งคนทั้งคอก) ร่วมกับประสบการณ์จากการทำกลุ่มออมทรัพย์ที่ทางราชการมาตั้งให้ (แต่ล้มเลิกไป) นำมา

เป็นจุดเริ่มต้นในการถกเถียงกันในที่ประชุม และสรุปว่าการมีกลุ่มออมทรัพย์ที่ช่วยเหลือกันในกลุ่มชนก็เป็นภารกิจที่แท้จริงเอาจริงเอาจัง สมาชิกและกรรมการจะต้องเข้าใจระเบียบการเสียก่อนไม่ใช่เป็นลักษณะที่ถูกจัดตั้งขึ้นโดยไม่เข้าใจเหมือนเมื่อครั้งที่ทางราชการมาตั้งให้

ข. การที่นักพัฒนาใ้แก่กลุ่มบุคคลภายนอกที่มีความรู้ในเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ มาให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ โดยเฉพาะชุมชนสหกรณ์เครดิตยูเนียน ทำให้ชาวบ้านและกรรมการ เกิดความสนใจ และมีความกระตือรือร้นในการตั้งกลุ่มออมทรัพย์

๓. นอกจากนั้นคณะกรรมการได้ไปร่วมอบรมกับมูลนิธิเซเชงเทรา เพื่อการพัฒนาเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มออมทรัพย์ จึงทำให้ได้แนวคิดที่ชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับกลุ่มออมทรัพย์

จากเงื่อนไขทั้ง ๓ ข้อ ทำให้การตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา ได้ถูกนำมาพูดคุยกันในที่ประชุม ใช้เวลาประมาณ ๔ เดือน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนาจึงได้ตั้งขึ้นในเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๒๕ จำนวนสมาชิก ๒๕ ราย มีเงินทุนรวม ๔๔๕.๕๐ บาทจนในปัจจุบันนี้ จำนวนสมาชิกได้เพิ่มขึ้น ๓๔ ราย

จากเงื่อนไขต่าง ๆ ที่กล่าวมา ทำให้กลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา ได้ก่อรูปอย่างเป็นรูปเป็นร่างขึ้นในปี ๒๕๒๕ เป็นกลุ่มที่เกิดจากการคบคิดปัญหาและการสรุปประสบการณ์ที่ผ่านมาของชาวบ้าน แม้ว่าจะเป็นกลุ่มเล็กประมาณ ๕๐ % ของชาวบ้านทั้งหมด แต่ก็ เป็นกลุ่มที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง

๓. องค์ประกอบของสมาชิกและการบริหารงานภายในกลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา

เนื่องจากการก่อตั้งธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา นั้นเป็นการริเริ่มดำเนินการของประชาชนโดยแท้จริง ดังนั้นประชาชนจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของกลุ่มทั้ง ๓ ที่จะไปในทิศทางใด และจะก่อประโยชน์สูงสุดให้แก่ชุมชนได้อย่างไร

จากการประชุมปรึกษาหารือของกรรมการและชาวบ้าน ที่ประชุมได้กำหนดแนวทางร่วมกันว่า จะผลักดันกลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนาให้เป็นสถาบันทาง เศรษฐกิจของชุมชนที่จะช่วยจักสวัสดิการให้แก่ชุมชน เมื่อยามประสบปัญหาและเกิดความต้องการ รวมทั้งจะทำหน้าที่เป็นแกนกลางไปสู่การพัฒนาอื่น ๆ ต่อไป

ที่ประชุมจึงได้มีการ เลือกตั้งกรรมการ ขึ้นมาบริหารกลุ่มทั้ง ๓ ซึ่งวิธีการ เลือกตั้ง ก็กระทำได้แบบ เกี่ยวกับการ เลือกตั้งกรรมการ กลางนั้นเอง กล่าวคือผู้ประสานงาน และผู้ใหญ่บ้านจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยที่ชาวบ้านจะ เสนอชื่อบุคคลที่สมควร จะเป็นกรรมการ ขึ้นมาและให้มีผู้รับรอง ๒ คน เมื่อได้บุคคลมากพอสมควรแล้ว ก็จะให้ชาวบ้าน ลงคะแนนลับแก่บุคคลที่ตนต้องการ เลือกหลังจากนั้นก็จะมี การนับคะแนนในที่ประชุม นั้นเอง ผลการ คัดเลือกกรรมการ ของแต่ละกลุ่มปรากฏว่า จะได้ว่าบุคคลที่เป็นชุดเกี่ยวกับคณะกรรมการ กลางและตำแหน่งของแต่ละคนก็ไม่ต่างไปจากเดิม นอกจากตัวประชาชนแต่ละกลุ่ม เท่านั้นที่จะเปลี่ยนไป โดยที่

นายพร จันทรฤทธิ	เป็นประธานธนาคารข้าว
นายพร จันทรฤทธิ	เป็นประธานกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา
บุญธรรม โฉมเจ๊ก	เป็นประธานกลุ่มธนาคารควาย

การบริหารภายในกลุ่ม

การบริหารภายในกลุ่มก็จะใช้วิธีการ เติม คือทุกวันที่ ๓ ของเดือน ประธานของกลุ่มกิจกรรมและกรรมการ ได้มีการประชุมปรึกษาหารือกันก่อน แล้ววันที่ ๒ ของเดือน ก็จะมีการประชุมใหญ่ให้ชาวบ้าน เข้าร่วม กรรมการ จะอยู่ในตำแหน่งคราวละ ๑ ปี โดยเปิดให้มีการ เลือกตั้งกรรมการ ใหม่ทุกปีจากสมาชิกทั้งหมด ซึ่งในขณะนั้นมีจำนวน ๓๘ คน ทั้งนี้ เพื่อสร้างความรู้ สึกมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนให้มากขึ้น ให้เขามีความรู้สึกว่าคณะกรรมการ เป็นตัวแทนของเขาที่เขา เลือกขึ้นมาเอง และหากว่าการบริหารงานไม่สามารถ เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อพวกเขา เขาก็สามารถปลดออกได้เช่นกัน

การแบ่งงานกันในหมู่กรรมการ

การดำเนินงานบริหาร กลุ่มทั้ง ๓ กลุ่ม ก็เท่ากับว่า เป็นการดำเนินงานของ กรรมการกลางนั่นเอง แต่จะมีประธานของแต่ละกลุ่มรับผิดชอบงานโดยตรงและมีผู้ช่วย อีก ๑ คน

การแบ่งงานในหมู่กรรมการ

ประธานธนาคารข้าว มีหน้าที่ในการบริหารงานทั่วไป ดูแลบัญชีควบคุมการ ใช้จ่ายข้าว การกู้ยืม และการจัดประชุมสมาชิก

รองประธานธนาคารข้าว มีหน้าที่ช่วยเหลืองานทั่วไปของประธานแล้วแต่ ประธานจะสั่งการ

ประธานธนาคารควาย มีหน้าที่ในการบริหารงานทั่วไป ดูแลบัญชีรายชื่อ สมาชิกเอาควายไป การติดตามผู้นำควายไปเลี้ยง

รองประธานธนาคารควาย จะมีหน้าที่ช่วยเหลืองานทั่วไปของประธาน แล้วแต่ประธานจะสั่งการ

เช่นเดียวกันประธานกลุ่มออมทรัพย์ ก็มีหน้าที่บริหารงานทั่วไปในกลุ่ม การดูแลเก็บเงิน การเบิกจ่ายเงินกู้ยืม ซึ่งจะต้องมีประธานกลางและรองประธาน กลุ่มทรัพย์เห็นชอบด้วย

รองประธาน จะมีหน้าที่ช่วยเหลืองานทั่วไปของประธานแล้วแต่ประธานจะ สั่งการในการพิจารณาตัดสินใจทุกเรื่องในแต่ละกิจกรรมจะต้องนำเรื่องเข้าสู่กรรมการ กลางทุกครั้ง คือจะมีการประชุมใหญ่ในหมู่คณะกรรมการ ประธานแต่ละกลุ่มจะนำ เรื่องของตนเข้าแถลงในที่ประชุม เช่น ธนาคารข้าว จะนำเรื่องบัญชีข้าว หรือการ

กุ่มข้าวของราษฎร เข้าที่ประชุม ในการพิจารณาตัดสินใจจะใช้มติของที่ประชุมใหญ่ โดยประธานกรรมการกลางจะเป็นผู้สรุปผลการประชุมทั้งหมด

ในการบริหารงาน ระบบคณะกรรมการนี้จะใช้หลักประชาธิปไตยเสียงข้างมากตัดสินใจ ประธานกลางไม่มีสิทธิ์ไปก้าวกายงานของประธานแต่ละกลุ่ม กรรมการทุกคนมีสิทธิ์ออกเสียงเท่าเทียมกัน และปฏิบัติคามบทบาทของตนเอง

หลักเกณฑ์ในการ เป็นสมาชิกและการ กุ่มข้าวของแต่ละกลุ่ม

ชนาการข้าว

สมาชิกจะ เข้ากลุ่มชนาการข้าวจะเป็นใครก็ได้ที่มีส่วนะโนครัวอยู่ในเขตโครงการ และจะต้องทำตามกฎเกณฑ์ดังนี้

การฝากข้าว สมาชิกจะต้องนำข้าวมาฝากได้ตั้งแต่ ๕ ถึงขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๑๕ ตัง เพื่อป้องกันไม่ให้ใครมีหุ้นมากเกินไป

การกุ่ม สมาชิกที่มีข้าวฝากจะกุ่มข้าวได้ไม่เกิน ๑๐ ตัง และเสียดอกเบี้ย ๒ ตังต่อปี ซึ่งน้อยกว่าไปกุ่มนายทุนที่ต้องเสียดอกเบี้ย ๕ ตังต่อปี ในกรณีที่มีสมาชิกต้องกุ่มเกิน ๑๐ ตัง และในช่วงนั้นมีข้าวในชนาการและสมาชิกคนอื่นยังไม่ต้องการกุ่ม สมาชิกผู้นั้นจะต้องหาคนมาค้ำประกัน ๒ คน ถึงจะกุ่มข้าวได้

หลักเกณฑ์ต่าง ๆ นี้ชาวบ้านจะเป็นผู้ร่วมกำหนดและได้รับความเห็นชอบจากสมาชิกทุกคน

ชนาการควาย

กฎเกณฑ์ของชนาการควายมีอยู่ว่า ผู้ที่จะได้ควายไปเลี้ยงนั้นจะต้องเป็นผู้ที่ไม่มีควายจริง ๆ และการนำควายไปเลี้ยงนั้น ผู้ที่เคยไปจะต้องเสียค่าเช่าให้กับชนาการปีละ ๑,๐๐๐ บาท (ซึ่งน้อยกว่านายทุน ที่คิดเป็น ๕๐ ตังต่อปี คิดเป็นเงิน ๔,๕๐๐ บาทต่อปี) และควายที่นำไปเลี้ยงนั้นจะใช้เวลา ๕ ปี ถ้าควายมีลูก ลูกตัวแรกจะต้อง

ให้กับธนาคารควาย ลูกตัวถัดไปเจ้าของจะไต่ไปเลี้ยง พอครบ ๕ ปีผู้ที่เอาควายไปก็
จะนำแม่ควายและลูกตัวแรกคืนให้กับธนาคาร เพื่อหมุนเวียนให้ผู้ที่ไม่มีควายคนอื่น ๆ ต่อไป

กลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา

ผู้เป็นสมาชิกจะนำเงินมาฝากทุกเดือนตามกำลังความสามารถ ตั้งแต่
๑ บาทขึ้นไป เพื่อตั้งเป็นกองทุนในหมู่บ้าน เพื่อให้สมาชิกกู้ยืมได้ในอัตราไม่เกิน
๕๐๐ บาท คิดดอกเบี้ย ๒ % ต่อปี นอกจากนี้จะมีเงินไว้สำหรับช่วยครอบครัวผู้เดือด
ร้อนในยามฉุกเฉินซึ่งเรียกว่า เงินฉุกเฉิน ครั้งละไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท ในการพิจารณา
ให้เงินจะต้องได้รับอนุมัติจากกรรมการ เกินกว่าครั้งหนึ่ง และต้องมีผู้ค้ำประกันผู้ที่ขอกู้
๒ คน จึงจะเป็นการอนุมัติการตั้ง เกณฑ์—เช่นนี้ เพื่อป้องกันการ เสนอพรคเล่นพวก

เมื่อนำแนวความคิดเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรพัฒนา เอกชนที่กล่าวข้าง
ต้น ได้แก่ บทบาทในการปรับคน (Adaptation) บทบาทในฐานะผู้กระตุ้น (Agitator)
บทบาทในการ เป็นผู้ระดมทรัพยากร (Resource Mobiliser) บทบาทในการ เป็น
ผู้ประสานงาน (Coordinator) มาเป็นกรอบในการพิจารณาบทบาทการทำงานของ
องค์กรพัฒนาชนบทแควะบรม— สียัก แล้วจะพบว่าองค์กรมีบทบาทสอดคล้องกับแนว
ความคิดดังกล่าว ดังนี้

๑. บทบาทในการปรับตัว (Adaptation) ซึ่งหมายถึง บทบาทในการ
ทำคนให้เข้ากับชาวบ้าน สร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้าน ตลอดจนการทำ
เข้าใจสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคมภายในชนบท เพื่อให้ได้มาซึ่ง
ความรู้ ความเข้าใจและทรัพยากรอันจำเป็นอันจะนำไปสู่การดำเนินการพัฒนาชุมชน ซึ่งอาจแยก
พิจารณาได้ ๒ ลักษณะ คือ บทบาทในการสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้าน และ
บทบาทในการศึกษาชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจชุมชน

๑.๑ บทบาทในการสร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้าน

การสร้างความไว้วางใจให้กับคนในชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญ
ของคนนอกชุมชน ในอันที่จะทำงานที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน และได้รับความร่วมมือ

จากชุมชน ดังนั้น นักพัฒนาของโครงการ เมื่อแรกเข้าชุมชนจึงได้พยายามสร้างความไว้วางใจให้กับชาวบ้านโดยผ่านกลุ่มผู้นำ (ไค้แก่ ครู, ผู้ใหญ่บ้าน, และผู้นำชุมชนบางกลุ่ม) ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือและไว้วางใจของชาวบ้าน นอกจากนั้นยังได้พยายามค้นหาบุคคลที่จะเป็นแกนในการพัฒนาชุมชน ซึ่งบุคคลนั้นจะต้องเป็นที่เคารพรักใคร่ และโดยเฉพาะจะต้องเป็นตัวแทนอย่างแท้จริงของชาวบ้าน ระบุปัญหาที่แท้จริงของชาวบ้าน ภาระที่รอวันที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ เพื่อสร้างกลุ่มแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน ในที่สุดนักพัฒนาก็พบกับบุคคลผู้หนึ่งที่เป็นที่รักใคร่ของชาวบ้าน และเป็นบุคคลที่กระตือรือร้นในการแก้ปัญหาหมู่บ้าน บุคคลผู้นี้คือ นายไบสร เนตรหาญ นักพัฒนาจึงเริ่มขยายความคิดในการทำงานของตนผ่านกลุ่มคนเหล่านี้ และได้รับความร่วมมือช่วยเหลือเป็นอย่างดี ครู ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำคนอื่น ๆ และนายไบสร เนตรหาญ สามารถจะรวมกลุ่มปรึกษาหารือกันได้ นอกจากนี้ชาวบ้านก็เกิดความไว้วางใจในตัวนักพัฒนามากขึ้น ได้เข้ามาร่วมปรึกษาหารือ ถกเถียงปัญหาและร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในหมู่บ้านมากขึ้น

การทำประโยชน์ให้กับชาวบ้านด้วยความบริสุทธิ์ใจก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่สามารถสร้างความศรัทธา เชื่อถือให้กับชาวบ้าน นักพัฒนาของโครงการก็เช่นเดียวกันไค้แก่หลักข้อนี้ โดยไค้ทำประโยชน์ให้กับชาวบ้านหลายประการ เช่น ในระยะเริ่มต้น ไค้เป็นครูช่วยสอนหนังสือให้กับเด็ก นอกจากนั้นก็ไค้หาอุปกรณ์ต่าง ๆ ตลอดจนเสื้อผ้ามาแจกเด็กนักเรียน และพ่อแม่ของเด็กด้วย นอกจากนั้นนักพัฒนายังไค้ผลักดันให้เกิดโครงการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านสามารถเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และเป็นโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อหมู่บ้าน ดังจะเห็นได้จากในระยะแรกไค้มีโครงการ เพาะปลูกพืชเพื่อการศึกษา แม้วาผลของการทำงานในระยะแรกนั้นจะล้มเหลวไปก็ตาม แต่ประโยชน์ที่ไค้รับก็คือเป็นจุดเริ่มต้นในการรวมชาวบ้าน และที่สำคัญ ชาวบ้านมิไค้มีความคลางแคลงใจในตัวนักพัฒนาอีกต่อไป ดังนั้น โครงการต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมาในระยะหลัง จนในที่สุดสามารถมีกลุ่มหลัก ๓ กลุ่มในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นกลุ่มหมู่บ้านที่เกิดจากความมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างแท้จริง กลุ่มทั้ง ๓ ไค้แก่ ฆาณาการขาว ฆาณาการควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา

นอกจากนี้ชาวบ้านยังให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับตัวนักพัฒนา ดังนี้

"ในตอนแรกที่ คุณเกษม เข้ามาในหมู่บ้าน พวกผมก็กลัวว่าพวกป่าไม้มันจะเล่นงานเราแน่ ๆ เลยไม่ให้ความสนใจและคอยหลบหน้าเรื่อย เพราะกลัวจะถูกยึกที่คืน แต่พออยู่ ๆ ไป เห็นเขาทำนั่นทำนี่ให้หมู่บ้านโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนจริง ๆ จึงได้เชื่อใจเขาและคิดว่าเขาคงหวังดีกับบ้านเราแน่" (บุญธรรม โคมเจ็ก, สัมภาษณ์)

"ตอนแรกเห็นเขา เข้ามาอยู่กับป่าไม้ ก็คิดว่า เป็นพวกป่าไม้ แต่ต่อมา เขากลับมาช่วยสอนหนังสือและสนิทกับครู ก็เลยไม่แน่ใจ ๆ เขาไปก่อน ตอนหลังเห็นเขาเอาพวกฝรั่งเข้ามาสำรวจหมู่บ้าน ก็ยิ่งตกใจใหญ่หนักไปว่า เขาจะมา เปลี่ยนศาสนาในหมู่บ้าน เพราะตอนนั้นพระและครูก็ไม่ถูกกันด้วย ผมเลยคัดค้านอยู่ในใจ แต่อยู่ไปนาน ๆ เห็นเขาทำประโยชน์ให้ชาวบ้านมากขึ้นโดยไม่หวังอะไรตอบแทนจึงเชื่อใจ และรักเขา" (บุญส่ง พงษ์จัญญ, สัมภาษณ์)

"ตอนแรกเขาอยู่กับพวกป่าไม้ ทำงานให้พวกป่าไม้ ก็นึกว่าเป็นพวกป่าไม้ แม้ว่าเขาจะช่วยสอนหนังสือ เอาของมาแจก ก็ยังไม่ไว้วางใจเขากลับจะหลงกลพวกป่าไม้จะมายึกเอาที่คืนไป แต่อยู่ไปเรื่อย ๆ เห็นเขาทำงานให้กับหมู่บ้าน อย่างจริงจังในที่สุดเลยเชื่อใจเขา" (บุญนะ ฉาสุข, สัมภาษณ์)

บทบาทในการศึกษาชุมชน การเข้าไปทำงานในหมู่บ้าน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบโครงสร้างของหมู่บ้าน ความสัมพันธ์ทางสังคมต่าง ๆ ปัญหาต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน เพื่อเป็นประโยชน์ในการทำงาน และการจะวางตัวของคนนอกชุมชนว่าสมควรจะอยู่ตำแหน่งไหนของชุมชน และมีบทบาทอย่างไร ดังนั้น การศึกษาชุมชนจึงเป็นประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งในการทำงานในชุมชน

เมื่อพิจารณาบทบาทนักพัฒนาของโครงการ เมื่อแรกเข้าชุมชนจะเห็นว่าได้พยายามศึกษาชุมชน แม้ว่าในระยะแรกจะเป็นการสำรวจโดยใช้แบบสอบถาม ซึ่งได้ข้อมูลชุมชนแต่เพียงผิวเผินก็ตาม แต่ในระยะต่อมาก็ได้อาศัยการคลุกคลีอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน จนกระทั่งสามารถเข้าใจสภาพโครงสร้างของชุมชน ได้อย่างลึกซึ้งและทราบปัญหาที่แท้จริงของชุมชนจนสามารถผลักดันให้เกิดแนวทางแก้ปัญหาในหมู่บ้านได้ตรงเป้าหมาย และได้รับความร่วมมือจากชาวบ้าน ซึ่งเกิดขึ้นในระยะแรกที่เข้าสู่ชุมชนที่ได้ผลักดัน

ให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย แต่ไม่สามารถบรรลุเป้าหมาย และเป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพราะในระยะแรกนั้นนักพัฒนายังขาดความเข้าใจในสภาพของชุมชนอย่างลึกซึ้งนั่นเอง แต่ต่อมา เมื่อได้ศึกษาสภาพชุมชนได้อย่างลึกซึ้งและเข้าใจสภาพปัญหาแล้ว กิจกรรมที่เกิดในระยะหลังจึงตรงตามความต้องการของชุมชน และทำให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงด้วย

๒. บทบาทในฐานะผู้กระตุ้น (Agitator) หมายถึง บทบาทในการเป็นผู้กระตุ้นให้ชาวบ้านคิดถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน นอกจากนั้นก็จะมีการเสนอแนวทางในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ซึ่งถึงปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้น

เมื่อพิจารณาบทบาทของนักพัฒนา เมื่อแรกเข้าชุมชน ก็เริ่มบทบาทของตนในการกระตุ้นผลักดันให้เกิดกลุ่มสนทนาปรึกษาหารือเรื่องปัญหาหมู่บ้าน เพื่อหาทางแก้ไขจากกลุ่มดังกล่าว นำไปสู่การตื่นตัวกระตือรือร้นในการพัฒนาหมู่บ้าน จนทำให้เกิดโครงการเพาะปลูกพืชเพื่อการศึกษาขึ้นในหมู่บ้าน ซึ่งนับว่าเป็นโครงการแรกที่ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริง โครงการนี้ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านได้หันหน้ามาปรึกษาหารือกันในเรื่องปัญหาหมู่บ้านมากขึ้น ซึ่งผิดกับเมื่อก่อนที่ต่างคนต่างอยู่ ต่างทำมาหากิน ชาวบ้านสามารถสรุปปัญหาและวางนโยบายในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งเฉพาะหน้าและระยะยาวได้ซึ่งจะเห็นว่า แม้ว่าโครงการเพาะปลูกพืชล้มเหลว แต่ก็มีกลุ่มแกนนำของชาวบ้านที่ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่ประสบ ได้พยายามต่อสู้เพื่อชุมชนจนกระทั่งสามารถผลักดันให้เกิดโครงการพัฒนาชนบทแควะบม - สียัก ขึ้นในหมู่บ้าน โครงการนี้ก็มีกิจกรรมต่าง ๆ ที่สามารถแก้ปัญหา เฉพาะหน้าในเรื่องปากท้องหลายอย่าง นอกจากนี้การทำงานในแต่ละชั้นคอรยังได้สร้างการเรียนรู้ถึงการสรุปประเด็นปัญหาและข้อบกพร่องในการทำงานให้แก่ชาวบ้านจนสามารถผลักดันให้เกิดกลุ่มกิจกรรม ๓ กลุ่ม คือ โนคารชาวธนาการควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อพัฒนา ที่เป็นของหมู่บ้านและเป็นที่ยึดมั่นใจของชาวบ้านว่ากลุ่มกิจกรรมนั้นจะนำชาวบ้านไปสู่การพัฒนา และการพึ่งตนเองต่อไปได้ในอนาคต

๓. บทบาทในการเป็นผู้ระดมทรัพยากร (Resource Mobiliser)

หมายถึง การระดมทรัพยากรอันเป็นปัจจัยในชุมชน ได้แก่ เงินและแรงงาน และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ เงินทุนและความรู้ต่าง ๆ กล่าวคือ เมื่อนักพัฒนากระตุ้นให้คิดถึง

ปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันแล้ว เมื่อชาวบ้านตัดสินใจเลือกแนวทางใดแนวทางหนึ่ง นักพัฒนาที่มีหน้าที่ระดมทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ และนอกจากนี้ก็มีหน้าที่ให้ชาวบ้านทราบถึงทรัพยากรที่ยังไม่ทราบ และกิจกรรมที่จะติดค่อนำทรัพยากร เหล่านั้นมาใช้ตลอดจนพาชาวบ้านไปทำควมรู้จักและรู้จักใช้ทรัพยากร เหล่านั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่านักพัฒนาของโครงการสามารถแสดงบทบาทดังกล่าวได้อย่างชัดเจนกล่าวคือ นับแต่เริ่มแรกเข้าสู่ชุมชนก็ใช้ความพยายามการระดมความคิดของชาวบ้านให้มาช่วยกันคิดถึงปัญหาหมู่บ้าน และแนวทางในการแก้ไข จนทำให้ชาวบ้านสามารถเลือกแนวทางแก้ปัญหาภายในชุมชนเองได้ ซึ่งโครงการแรกที่ได้เริ่มขึ้นได้แก่ "โครงการ เพาะปลูกพืชเพื่อการศึกษา" โครงการนี้ได้อาศัยการร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้าน สละแรงกาย และกำลังทรัพย์บางส่วนมาร่วมกันปลูกมันสำปะหลัง เพื่อหารายได้มาเป็นทุนหมุนเวียนในหมู่บ้าน นอกจากนี้ นักพัฒนาที่มีบทบาทในการไปหาทุนจากภายนอกมาช่วยเสริม แต่การทำโครงการนี้ล้มเหลวไปเนื่องจากภาวะทางเศรษฐกิจตกต่ำ (ราคามันสำปะหลังตกต่ำ) แต่อย่างไรก็ตาม กลุ่มชาวบ้านก็มิได้มีความย่อท้อ ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่ตั้งใจจะพัฒนาหมู่บ้านอย่างจริงจัง และพร้อมที่จะสละกำลังกายกำลังทรัพย์ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านอยู่ ในที่สุดชาวบ้านกลุ่มนี้ก็สามารถผลักดันให้เกิดโครงการพัฒนาชนบทแควระบบ - สียัก โดยที่นักพัฒนาจะเป็นผู้ระดมความคิดของชาวบ้านมาร่วมกันจัดตั้งโครงการช่วยในการสำรวจปัญหาความต้องการของชุมชน ชาวบ้านจะสละทรัพย์และแรงกายในการสร้างที่ประชุมชาวบ้าน ร้านค้า เพื่อเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานต่าง ๆ นอกจากนี้ นักพัฒนา ยังได้เป็นผู้หาทุนจากภายนอกมาช่วย ซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากองค์การแตร้ เคอ ซอม

ในด้านการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ชาวบ้านจะเป็นผู้เข้ามาแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจ ส่วนนักพัฒนาจะมีบทบาทในการจัดหาความรู้มา เสริมในสิ่งที่ชาวบ้านขาดการ เสริมความรู้ จะออกมาในลักษณะของการ จัดให้มีการอบรมขึ้นในหมู่บ้าน โดยเชิญวิทยากรจากที่ต่าง ๆ มาบรรยาย สาธิตงาน การจัดชาวบ้านไปร่วมฝึกอบรม กับโครงการพัฒนาในพื้นที่อื่น หรือการพาชาวบ้านไปทัศนศึกษาดูงานในท้องที่พัฒนาต่าง ๆ แล้วนำสิ่งที่พบเห็นในพื้นที่อื่นมาสรุปข้อดีข้อเสียต่าง ๆ เพื่อปรับใช้ ในชุมชนต่อไป

การทำงานของนักพัฒนาดังกล่าว สามารถผลักดันให้เกิดกลุ่มแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้าน (ธนาคารข้าว, ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการพัฒนา) นอกจากนี้ ยังทำให้ชาวบ้านได้รับความรู้ ความเข้าใจในการแก้ปัญหาของเขาเอง เปิดโลกทัศน์ของชาวบ้านให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

จากกล่าวได้ว่านักพัฒนาสามารถระดมความคิด กำลังกาย และกำลังทรัพย์ของชาวบ้าน มาใช้ในการพัฒนาชุมชน และนักพัฒนายังเป็นผู้คอยเสริมในด้านความรู้และทุนทรัพย์ โดยหาจากภายนอกชุมชน ซึ่งแหล่งทรัพยากรเหล่านี้ ชาวบ้านไม่เคยรู้จักมาก่อน นักพัฒนาสามารถนำชาวบ้านไปรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านี้ได้

๔. บทบาทในการเป็นผู้ประสานงาน (Corrdinator) หมายถึง การเชื่อมโยงประสานกับหน่วยต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน และทั้งที่เป็นหน่วยงานภายในชุมชนและหน่วยงานภายนอกชุมชน เพื่อให้มีจุดร่วมกันในการแก้ปัญหาชุมชน และไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนในการทำงาน

จะเห็นว่านักพัฒนาของโครงการ ได้มีบทบาทในการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน การประสานงานจะเริ่มตั้งแต่หน่วยงานต่าง ๆ ภายในท้องที่ในเขตพัฒนา ก่อน โดยจะประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ นายอำเภอ สนามชัยเขต, เกษตรอำเภอ, ศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนประจำจังหวัด เพื่อให้ความสนับสนุนความสะดวกสบายคล่องตัวในการดำเนินงาน และยังเป็รการหาจุดร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่นั้นด้วย นอกจากนี้ก็ประสานกับองค์กร เอกชน องค์กรอื่นที่เข้ามาทำงานในพื้นที่ใกล้เคียงนี้ เพื่อหาจุดร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนทัศนะความรู้แก่กันและกัน เพื่อเป็นการขยายพื้นที่พัฒนาให้กว้างขวาง และประสานไปด้วยกันได้ องค์กร เอกชนที่คิดคือค่าย ได้แก่ มูลนิธิระเชิงเทราเพื่อการพัฒนา ซึ่งมีโครงการอยู่ที่หมู่บ้านห้วยน้ำใส อำเภอสนามชัยเขตเช่นเดียวกัน

การแผ่ขยายการทำงานไม่ได้จำกัดอยู่แต่ภายในท้องถื่นเท่านั้น นักพัฒนายังมีบทบาทในการประสาน เชื้อความสัมพันธ์กับหน่วยงานทั้งของรัฐและเอกชน ที่ทำงานในท้องที่อื่น ๆ หลายหน่วยงานได้แก่ มหาวิทยาลัยเกษตร มหาวิทยาลัยรามคำแหง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยได้นักศึกษามาทำงานและร่วมงานพัฒนานักพัฒนา นอก
นอกจากนี้ก็ยังให้ความรู้แก่ชาวบ้านด้วย

มูลนิธิราชกุฎมิตร โครงการบ้านเด่นโรงวัว ซึ่งเป็นองค์กร เอกชนที่ทำงานใน
พื้นที่นี้ ก็ได้เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการพัฒนาแก่กันและกันด้วย นอกจากนี้
รักพัฒนายังมีบทบาทเผยแพร่ข่าวสารในการทำงานภายในชุมชน ให้ชุมชนภายนอกได้รับ
รู้ด้วย โดยได้ติดต่อกับวารสารรายสัปดาห์ "ชีวิตต้องสู้" วารสารรายเดือน สังคม
พัฒนาสภาชอลิคแห่งประเทศไทย เพื่อการพัฒนา วารสารรายเดือน โครงการอาสา
สมัคร เพื่อสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อาจกล่าวได้ว่านักพัฒนาสามารถแสดงบทบาทในการ เป็นผู้ประสานประโยชน์
กับหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อชุมชนหลายประการดังนี้

๑. การได้รับความรู้ทางวิชาการ
๒. การได้รับความช่วยเหลือในด้านปัจจัยต่าง ๆ และเงินทุน
๓. การได้รับความสะดวกและการชี้แนะในการทำงาน
๔. การเผยแพร่ข่าวสารและการทำงานของชุมชน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สามารถสรุปบทบาทการทำงานของนักพัฒนาของ โครง
การพัฒนาชนบทแควระบบ - สียัก ได้ ๔ ประเด็นหลัก ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐาน คือ

๑. บทบาทในการปรับตัว (Adaptation)
๒. บทบาทในฐานะผู้กระตุ้น (Agitator)
๓. บทบาทในการ เป็นผู้ระดมทรัพยากร (Resource Mobiliser)
๔. บทบาทในการ เป็นผู้ประสานงาน (Coordinator)

ซึ่งบทบาททั้ง ๔ นี้เป็นการมองจากบทบาทการทำงานจริงของนักพัฒนาที่ปรากฏ
อย่างชัดเจนตามที่ได้อธิบายข้างต้น นอกจากนี้ในความรู้สึกนึกคิดของนักพัฒนาเอง ก็
ยังแสดงให้เห็นถึงแนวโน้มของความคิดที่สอดคล้องกับบทบาทดังกล่าว คือ จากการ
สัมภาษณ์ คุณเกษม เพชรนที (นักพัฒนา) เขาได้ให้ข้อยืนยันอย่างหนักแน่นว่า

"การเข้ามาทำงานพัฒนาในหมู่บ้านแห่งนี้เขาต้องการที่จะ ทำให้ชาวบ้านวางใจในตัวเขา เพราะเขามีความปรารถนาที่ต้องการที่จะช่วยทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะแก้ปัญหาด้วยตัวเอง ไม่คอยพึ่งพาองค์กรภายนอกแคงอย่างเกี้ยว และที่สำคัญชาวบ้านจะต้องมีกลุ่มแกนนำที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการแก้ปัญหาของเขาเอง โดยกลุ่มแกนนำนี้ต้องมาจากความเห็นชอบของชาวบ้านเองด้วย เขามีบทบาทเป็นเพียงพี่เลี้ยงคอยชี้แนะ และคอยเสริมในส่วนที่ชาวบ้านขาด หรือจะเป็นตัวกลางในการนำสื่อหรือทรัพยากรต่าง ๆ ที่ชาวบ้านไม่รู้จักรักมาเสริมให้ชาวบ้าน จะไม่ลงมือทำสิ่งต่าง ๆ เอง" (เกษม เพชรนที, สัมภาษณ์)

นอกจากบทบาท ๔ ด้านของนักพัฒนาที่กล่าวข้างต้นแล้ว ผู้วิจัยยังมองเห็นความสำคัญของบทบาทของผู้นำด้วย กล่าวคือ การพัฒนาจะสำเร็จและทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้นำ และผู้นำนั้นจะต้องเป็นผู้นำที่มีความรักและต้องการที่จะเสียสละเพื่อหมู่บ้านอย่างแท้จริงด้วย ทั้งนี้เพราะธรรมชาติของชนบท ผู้นำจะเป็นผู้ที่ชาวบ้านเคารพเชื่อถือ ดังนั้นการทำงานในชุมชนจึงต้องคำนึงถึงบทบาทของผู้นำ ซึ่งจะเห็นชัดเจนจากการทำงานของนักพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้น ได้พยายามดึงผู้นำให้เข้าร่วมโครงการ ในตอนแรกได้ใช้ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ครู เป็นต้น หลังจากนั้นก็ได้เสาะแสวงหาผู้นำตามธรรมชาติ จนกระทั่งได้พบกับนายโอบศรี เนตรหาญ (ต่อมาได้เป็นประธานโครงการ) ในที่สุดก็สามารถรวมกลุ่มผู้นำดังกล่าว ตั้งเป็นรูปกรรมการขึ้นมา และกลุ่มผู้นำดังกล่าวจะมีบทบาทอย่างมากต่อการคิดหาแนวทางและการแพร่ขยายความคิดต่อชาวบ้าน ในการแก้ปัญหาหมู่บ้าน โดยจะเห็นว่าตั้งแต่เริ่มมีโครงการ เพาะปลูกพืชเพื่อการศึกษา ก็เป็นผลจากการสรุปประสบการณ์ในการพัฒนาของผู้นำ และแม้ว่าโครงการดังกล่าวล้มเหลวแต่ผู้นำก็มีไคยอหื้อ ได้พยายามผลักดันให้เกิดโครงการพัฒนาชนบทแควระบม - สียักขึ้นมา และแม้กระทั่ง การทำงานในระยะแรกของโครงการจะล้มเหลว แต่กลุ่มผู้นำดังกล่าวก็มีไคยอหื้อ ยังคงมีกำลังใจและความกระตือรือร้นต่อการแก้ปัญหาภายในหมู่บ้าน จนในที่สุดสามารถผลักดันให้เกิดกลุ่มธนาคารข้าว ธนาคารควาย และกลุ่มออมทรัพย์ เพื่อการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มแกนนำในการพัฒนาหมู่บ้านในปัจจุบัน

จึงอาจสรุปได้ว่า การทำงานพัฒนาชนบท โดยบทบาทขององค์กรพัฒนา
 เอกชนนั้น องค์กรดังกล่าวควรจะมีบทบาท ๔ ประการ ประการแรก ได้แก่ บทบาท
 ในการปรับคนให้เข้ากับชาวบ้าน เพื่อสร้างความไว้วางใจกับชาวบ้าน และเพื่อให้
 ทราบปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ถูกต้อง
 ประการที่สอง บทบาทในการกระตุ้นนักพัฒนาจะต้องเป็นผู้คอยกระตุ้น ชี้แนะถึงแนวทาง
 ในการแก้ปัญหา ชี้ให้เห็นถึงปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น ไม่ใช่เป็นผู้ไปลงมือทำทุกอย่างเอง
 ประการที่สาม บทบาทในการระดมทรัพยากร เมื่อชาวบ้านตัดสินใจเลือกแนวทางใด
 แนวทางหนึ่งในการแก้ปัญหาของเขาเองแล้ว นักพัฒนาต้องชี้แนะถึงการใช้ทรัพยากร
 ต่าง ๆ ที่มีในชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านใคร่จัก พึ่งตัวเอง และอาจจะคอยเสริมในส่วน
 ที่ชาวบ้านขาดได้ และประการสุดท้าย บทบาทในการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ
 ซึ่งเป็นเป็นบทบาทที่สำคัญ เพื่อไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อนในการทำงาน และนอกจากบทบาท
 ที่สำคัญ ๔ ประการนี้แล้ว การทำงานภายในชุมชนจะต้องได้รับความร่วมมืออย่างจริงจัง
 จากผู้นำภายในชุมชนด้วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย